

Nacionalnomanjinski jezici na jezičnoj karti Rijeke¹

Rijeka (*Reka/Fiume*), razvijena na temeljima nekadašnje *Tarsatice*, oduvijek je bila zanimljiva i povijesno i jezično. Njezina se jezična karta mijenjala u skladu s različitim političkim strukturama koje su se na tome području smjenjivale te nametale svoje jezike u službenoj komunikaciji. Krajem 18. stoljeća u Rijeci su se govorila četiri jezika (talijanski, hrvatski, njemački i mađarski), a stanovništvo se bez obzira na etničku pripadnost definiralo Fijumanima, odnosno Riječanima. Buđenjem nacionalne svijesti na širem europskom području, pa tako i u Rijeci, ta se lokalna pripadnost mijenja u skladu s prevladavajućim nacionalnim osjećajima. Do polovice 19. stoljeća Rijeka postaje veći pomorsko-trgovački i industrijski grad te prometno opslužuje mađarsko područje Habsburške Monarhije. Povijesna Rijeka tad pod izravnom upravom Budimpešte gradi dvije suvremene željezničke veze s Europom te više parobrodskih veza sa svijetom. Otad nadalje postaje moderan grad, važan u sredozemnim i europskim okvirima. Prema službenim popisima u to vrijeme pada broj Slavena, a raste broj Talijana, Nijemaca i Mađara, i to biva tako sve do završetka Drugoga svjetskog rata. Ime *Rijeka* prije 1947. i nakon te godine ne obuhvaća isto područje. Povijesna Rijeka nalazila se na zapadnoj obali Rječine, a današnja se proteže s obiju njezinih strana.

Izuzmemo li službene jezike koji su se nametnuli ovisno o svojedobnoj vodećoj političkoj strukturi u gradu, dva su višestoljetna i lokalna govora koji obilježavaju identitet Rijeke – čakavski i fijumanski. Govornici prvoga svoj su grad zvali imenom *Reka*, a govornici drugoga imenom *Fiume*. Danas u gradu nema strogo definiranih mjesnih govora, no povijesno supostojanje tih dvaju govornih tipova izniman je primjer riječke jezične raznolikosti. Fijumanski, kolonijalni mletački jezik, nekad zastupljen u starome urbanom naselju, i dalje je vitalan komunikacijski kôd kojim se služe Fijumani, dvojezično/ /višejezično stanovništvo, danas prisutno u svim dijelovima Rijeke. Autohtonoga čakavskog govora (koji se odlikovao čakavizmom i bio najzastupljeniji u staroj gradskoj jezgri te djelomično na periferiji) danas više nema, pa o njemu možemo suditi na temelju pisane ostavštine i tragova vidljivih u suvremenoj riječkoj kulturi. Drugi su riječki čakavski govori ekavski, s pripadnošću različitim poddijalektima, a očuvani su samo u komunikaciji starijih govornika, i to u različitim gradskim četvrtima, i onim istočnim i onim zapadnim. Rastom je grada, doseljavanjem i miješanjem stanovništva u gradu razvijen novi govor – riječki urbani idiom nastao na temelju razgovornoga

¹ Ovaj rad napisan je na međuinstitucijskome projektu *Repozitorij nacionalnomanjinskih jezika u Hrvatskoj* (RENA), koji se provodi u sklopu temeljne djelatnosti Instituta za hrvatski jezik u suradnji s Institutom za migracije i narodnosti.

stila hrvatskoga standardnog jezika, koji se odlikuje nekim, ali rijetkim, čakavizmima te određenim jezičnim specifičnostima po kojima su Riječani poznati i izvan grada. To su kondicionalno *bim*, *biš*, sklanjanje po *a*-sklonidbi imena koja označavaju osobu muškoga spola, npr. *Ivo*, *G Ivota*, *D Ivotu*, kongruentnost prema kriteriju roda i broja u konstrukciji za obraćanje iz poštovanja, npr. *Ste bila?*, *Ste vidio?*, kalkovi *Šta da?*, *Šta ne?* načinjeni prema čakavskim konstrukcijama *Ča da?*, *Ča ne?* i sl.

Takav jezični mozaik riječkoga područja – čakavski, fijumanski i urbani – danas upotpunjuju i brojni doseljenički govori, hibridni obiteljski idiomi te jezici 22 nacionalne manjine u gradu. Upravo to *grad koji teče* čini jezično zanimljivim i posebnim. Kao riječka specifičnost već niz godina ističe se činjenica da u njemu ima onoliko nacionalnih manjina koliko ih ima i u državi. Otud i slogan *luka različitosti*, koji Rijeku određuje kao višekulturni, višetetnički i otvoreni grad.

Od 22 nacionalne manjine u gradu predstavnici 10 nacionalnih manjina sudjeluju u gradskome vijeću, a 14 u županijskome vijeću. Sve manjine putem udruga njeguju običaje, kulturu, folklor i jezik svoje zemlje. Većina nacionalnomanjinskih zajednica u Rijeci ima dugu tradiciju djelovanja. Najbrojnija je manjinska skupina u gradu srpska (5537 pripadnika), zatim bošnjačka (1696 pripadnika) i talijanska (1569 pripadnika), a slijede slovenska, albanska, romska, crnogorska, makedonska, mađarska, češka, ukrajinska, ruska, njemačka, slovačka, poljska, turska, rumunjska, rusinska, bugarska, austrijska, židovska i vlaška. Vidljivost svih navedenih manjina i njihovih materinskih jezika, ovisno o broju pripadnika i zauzimanju njihove zajednice, postiže se mnogobrojnim manifestacijama u gradu na kojima svaka od njih promovira kulturne i tradicijske vrijednosti zemlje iz koje potječe. U to dakako ulazi i jezik svake manjine. Na smotrama folkloru i zborova predstavljaju se KUD-ovi i zborovi pojedine zajednice, a nisu isključene ni književne večeri, gostujuće kazališne predstave te festivali posvećeni tradicionalnoj glazbi na manjinskome jeziku. Promociji služe i različita predstavljanja tradicionalnih kuhinja, etnofestivali i sl. *Porto Etno* najpoznatiji je među takvim festivalima u Rijeci te se na njemu glazbom i gastronomskom ponudom predstavlja višekulturnost Rijeke. Tomu valja pridodati i obilježavanje različitih blagdana te praznika. Zastupljenost nacionalnomanjinskih jezika u Rijeci vidljiva je i u odgojno-obrazovnome programu. Prema najnovijim podacima u Dječjemu vrtiću Rijeka šest je vrtićkih skupina i dvije jasličke – u njima se provodi cjelodnevni program na talijanskome jeziku, a na istome se jeziku odvija i nastava u četirima osnovnim školama (SE San Nicolo, SE Gelsi, SE Belvedere i SE Dolac) te u jednoj srednjoj školi (Scuola media superiore italiana Fiume). Riječ je o nastavi po modelu A, što znači da se cjelokupni program odvija na jeziku nacionalne manjine. Nastava po modelu C, dva školska sata tjedno, zastupljena je u šest riječkih škola za sljedeće nacionalnomanjinske skupine: češku – OŠ Podmurvice, makedonsku – OŠ Centar, albansku i rusku – OŠ *Nikola Tesla*, slovensku – OŠ Pećine i OŠ Kozala te srpsku – OŠ Srdoči. U srednjim se školama nastava po modelu C održava u Prvoj sušačkoj hrvatskoj gimnaziji na makedonskome jeziku. Obrazovni program posvećen nacionalnomanjinskim jezicima, kulturi, književnosti i povijesti provodi se i

na lektoratima (makedonskome, slovenskome, mađarskome i poljskome) koji djeluju pri Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Rijeci na Odsjeku za kroatistiku. Na istome fakultetu djeluje i Odsjek za talijanistiku.

Iako je suvremena Rijeka i dalje prepoznatljiva po svojoj jezičnoj raznolikosti koju njeguje već niz godina, valja istaknuti da je danas broj govornika svih gradskih varijeteta, pa i manjinskih jezika, u skladu s trendom smanjenja broja stanovnika u Hrvatskoj. Naime, u posljednjih desetak godina pad stanovnika zabilježile su sve županije, pa tako i Primorsko-goranska. U odnosu na prethodni popis iz 2011. i Rijeka je kao županijsko središte izgubila visok postotak stanovništva, uključujući i pripadnike svih nacionalnih manjina, pa danas govorimo o samo 11,20 % manjinskoga stanovništva u Rijeci. Smanjivanjem broja stanovnika mijenja se i jezična slika grada, čime se ujedno gubi mogućnost međugeneracijskoga prijenosa, a time i nasljeđivanja tradicije, kulture i jezika nekadašnjih stanovnika. Primjerice, za tri najzastupljenije manjine u gradu zabilježen je osjetan pad broja njihovih pripadnika u posljednjih desetak godina. Srbi bilježe pad od 2909, Bošnjaci od 954, a Talijani od 876 pripadnika svoje manjinske zajednice. I ostale manjine svjedoče smanjivanju broja govornika svojega materinskog jezika. Ti demografski pokazatelji, nažalost, ne govore u prilog vitalnosti manjinskih jezika, osobito onih manje zastupljenih. Pritom valja istaknuti da ugroženost ili nestanak jezika nije samo u vezi s brojem govornika, već na njegovo izumiranje utječe smanjena uporaba u svakodnevnoj komunikaciji. Smanjenjem broja govornika smanjuje se i komunikacija na manjinskome, tj. materinskome jeziku, kao prvome naučenom, onome koji pojedinca povezuje s majkom, ali i vlastitim narodom, podrijetlom, zavičajem. S obzirom na to da posljednji popis stanovništva pokazuje porazne demografske rezultate, jasno je da se jezična slika Rijeke opet mijenja, a u kojoj mjeri i na koji način, preostaje nam doznati.

1. tablica: Manjine u Rijeci po narodnosti prema popisu stanovništva iz 2011. i 2021.

	manjine po narodnosti	2011.	2021.	Rast (+) / pad (-) stanovništva
1.	Srbi	8446	5537	-
2.	Bošnjaci	2650	1696	-
3.	Talijani	2445	1569	-
4.	Slovinci	1090	596	-
5.	Albanci	883	552	-
6.	Romi	867	515	-
7.	Crnogorci	410	241	-

8.	Makedonci	289	240	-
9.	Mađari	210	130	-
10.	Česi	108	77	-
11.	Rusi	62	64	+
12.	Ukrajinci	60	77	+
13.	Slovaci	50	40	-
14.	Nijemci	45	58	+
15.	Turci	42	26	-
16.	Poljaci	37	29	-
17.	Rusini	24	17	-
18.	Rumunji	20	24	+
19.	Bugari	17	11	-
20.	Austrijanci	11	10	-
21.	Židovi	12	6	-
22.	Vlasi	3	3	=
	ostali	784	616	-

2. tablica: Manjine u Rijeci po narodnosti i materinskome jeziku prema popisu stanovništva iz 2021.

		manjine po narodnosti 2021.	manjine po jeziku 2021.
1.	Srbi	5537	1118
2.	Bošnjaci	1696	1177
3.	Talijani	1569	1347
4.	Slovinci	596	489
5.	Albanci	552	757
6.	Romi	515	223
7.	Crnogorci	241	73

8.	Makedonci	240	265
9.	Mađari	130	102
10.	Česi	77	53
11.	Rusi	64	116
12.	Ukrajinci	77	51
13.	Slovaci	40	41
14.	Nijemci	58	69
15.	Turci	26	16
16.	Poljaci	29	34
17.	Rusini	17	9
18.	Rumunji	24	27
19.	Bugari	11	11
20.	Austrijanci	10	-
21.	Židovi	6	-
22.	Vlasi	3	-
	ostali	784	324